

DOI: 10.33310/2518-7813-2019-65-2-302-306

УДК 37.01:373-056.2/3

Любов ТАРАБАСОВА

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти,
Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»,
м. Дніпро, Україна
e-mail: forte-pianowww@ukr.net*

В'ячеслав ШИНКАРЕНКО

*кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти,
Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»,
вул. Володимира Антоновича, 70, 49006 Дніпро, Україна,
e-mail: forte-pianowww@ukr.net*

Ольга ПЕРЕДЕРІЙ

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти,
Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»,
вул. Володимира Антоновича, 70, 49006 Дніпро, Україна,
e-mail: olga.dnepr.1502@gmail.com*

СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЖТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ В КОНТЕКСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Соціально-антропологічний вимір життєдіяльності людини розглядається у нерозривній єдності процесу діяльності та життєвих стратегій, що пов'язано з процесом її соціалізації, формуванням відповідних образів майбутнього.

Діяльність як універсальна характеристика відношення людини до навколишнього світу розкриває сутнісні ознаки людини як активної істоти, спрямованої на творчу перебудову світу зовнішнього та самої себе. Діяльність має предметно-перетворювальний характер і пов'язана з цілепокладанням, тобто усвідомленням мети і засобів її досягнення. Життєдіяльність особистості визначає процес організації її життя на основі соціальної, психологічної та біологічної активності й охоплює всі напрями її змін, якісну різноманітність цих змін. Особистість людини формується та розвивається в результаті впливу різних факторів, об'єктивних і суб'єктивних, природних і суспільних. Дитина виступає як суб'єкт формування власної особистості, тобто становлення себе, як соціальної істоти в результаті взаємовпливу оточуючого середовища та системи виховання. У середовищі дитина соціалізується. З одного боку індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, властиві соціуму, суспільству і соціальним групам до яких він належить, а з іншого – активно входить у систему соціальних зв'язків, завдяки яким і набуває соціального досвіду.

Ключові слова: соціалізація, соціальна ситуація розвитку, соціальне середовище, соціально-антропологічний вимір, життєдіяльність.

Освоюючи навколишній світ, дитина прагне діяти в цьому світі, виявляючи своє відношення не лише до доступних речей, але й діяти як дорослий. Процес оволодіння предметними діями, тобто діями з речами, що мають певне суспільне значення, відбувається у дитини в спільній діяльності з дорослими, і лише поступово дорослі передають дитині весь процес виконання дії, який дитина починає виконувати самостійно.

Саме в діяльності дитина визначає своє місце в житті, стверджує свою суспільну природу, виявляє себе як творча, вільна індивідуальність.

Поняття «діяльність» поширене в соціальній філософії використовується як загальна наукова категорія. В науці про живу природу воно ввійшло як поняття про дію, творення. Власне слово

«діяльність» – не загальнонаукове, а соціально-філософське поняття. В такому значенні діяльність є поняття, що визначає будь-яке виявлення соціальної активності.

Впродовж старшого дошкільного віку істотно розширюється коло людей з якими спілкується дитина. Предметом її уваги все більше стає світ соціальних взаємин дорослих людей, в який дитина намагається ввійти. Головним для неї та її щоденного буття є дорослий як носій суспільних функцій і вимог. Найважливіша потреба дитини – прагнення жити з людьми, які її оточують, спільним життям, входити з ними у безпосередній контакт, постійно перетинатися з дорослим світом.

Процес життєдіяльності дітей дошкільного віку в філософського-освітньому контексті в тій

чи іншій мірі досліджено у працях Л. Буюєвої, Л. Виготського, І. Кона, А. Макаренка, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського в яких вони вказували на взаємозалежність між умовами соціального середовища та розвитком особистості. Проблеми соціалізації особистості висвітлювали в наукових працях Р. Байярд, І. Бех, А. Біне, І. Зязюн, О. Киричук, Л. Коваль, О. Кононко, І. Кон, Л. Максименко, Т. Поніманська; зарубіжні вчені Дж. Мід, О. Нейл, Ж. Піаже, Г. Тард, З. Фрейд, С. Френе.

Постановка завдання полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні життєдіяльності дитини в контексті соціально-антропологічного виміру.

У ході дослідження необхідно визначити сутність життєдіяльності дитини дошкільного віку, чинники що впливають на соціальне становлення особистості дошкільника.

Соціалізація – від лат. *socialis* – суспільний – історично обумовлений, що здійснюється в діяльності і спілкуванні процес та результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду [10, 136].

Термін соціалізація в сучасній психології означає «процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків та відносин». В процесі соціалізації людина отримує переконання, суспільно схвалювальні норми поведінки необхідні їй для нормального життя в суспільстві. Як наслідок люди оволодівають нормами спільного проживання та праці, навчаються ефективно взаємодіяти один з одним. Поняття соціалізації стосується якостей, які людина отримує засвоюючи культуру людських стосунків, в процесі формування певних соціальних норм, ролей, функцій [6, 176].

Універсальну характеристику відношення людини до навколишнього світу виявляє її діяльність. Ще Аристотель говорив, що спостерігаючи за гідною людиною, судять про неї за її ділами, оскільки інакше неможливо віднайти, якого вибору дотримувалась. Так Аристотель вбачав у розумній діяльності призначення людини, вважав, що в цьому полягає відмінність людини від усякої іншої живої істоти [1, 25].

Саме в діяльності людина визначає своє місце в житті, стверджує свою суспільну природу, виявляє себе як творча, вільна індивідуальність. Поняття «діяльності» поширене в соціальній філософії використовується як загальна наукова категорія. В науці про живу природу воно ввійшло як поняття про дію, творення. Власне слово «діяльність» – не загальнонаукове, а соціально-філософське поняття. В такому значенні діяльність є поняття, що визначає будь-яке виявлення соціальної активності [12, 58].

Сенс взаємодії «Я» і «значущого іншого» розкривається за умови залучення всіх учасників у таку діяльність, у якій переслідується одна для всіх мета, що потребує з боку всіх учасників спільних дій та операцій. Ж. Піаже, з цього приводу, розглядав операціональну структуру і кооперацію як паралельні структури [2, 12]. Це була гіпотеза про вирішальну роль соціальної взаємодії у розвитку мислення. Л. Виготський розрізняв шляхи утворення понять у дітей. Він зазначав, що з раннього віку у дітей формуються уявлення про такі поняття як «дружба», «справедливість», «індивідуальність», «авторитет». Але вони формуються саме під впливом соціально-когнитивних чинників, при чому соціальне виконує домінуюче значення [2, 69].

Газіна вважає, що дитина формує свою особистість, відштовхуючись не тільки від онтологічної складової. На процес становлення особистості впливає й соціальний вимір життєдіяльності дитини. Формується особистісний простір і ідентичність. Дитина починає ідентифікувати себе саме завдяки соціальним ролям. Ми розуміємо, що людське життя під кутом зору його суб'єктивного, активно-творчого початку виступає як проблема творення життя особистістю. Якщо проблема життєвого шляху охоплює життєдіяльність дитини в єдності об'єктивних умов і суб'єктивних устремлень, то проблема життєтворчості зосереджується на проблемі творення себе, побудові власного життя, виходячи із особистості, її духовного світу, світогляду, цілей, устремлень, у кінцевому підсумку – з розуміння нею сенсу життя [3, 138].

Своє життя кожна особистість творить у конкретних соціальних умовах. Вихідною точкою життєтворення є суспільне становище особистості, її місце в системі соціальних відносин. Ця об'єктивна характеристика особистості дозволяє конкретизувати умови, в яких розгортається її життя, і той соціальний простір, у якому вона може реалізувати, втілити себе.

О. Глашевська стверджує, що впродовж старшого дошкільного віку істотно розширюється коло людей, з якими спілкується дитина. Предметом її уваги все більше стає світ соціальних взаємин дорослих людей, в який дитина намагається ввійти. Головним для неї та її щоденного буття є дорослий як носій суспільних функцій і вимог. Найважливіша потреба дитини – прагнення жити з людьми, які її оточують, спільним життям, вступати з ними у безпосередній контакт, постійно перетинатися з дорослим світом. Проте, життя дитини проходить в умовах опосередкованого, а не прямого зв'язку зі світом дорослих. Розрив між ідеальними прагненнями та реальними можливостями дошкільника усувається моделюванням

дитиною бажаних взаємин у сюжетно-рольовій грі [4, 38].

С. Гончаренко впевнений, що у старшому дошкільному віці порівняно з попереднім життєвим періодом істотно змінюється місце дошкільника серед дорослих: у нього з'являється коло елементарних обов'язків; спільна з дорослим діяльність змінюється самостійним виконанням вимог, вказівок, доручень, прохань дорослого; впроваджуються елементи систематичного навчання як певним чином організованої та унормованої діяльності [5, 26].

До початку кожного вікового періоду складаються своєрідні, специфічні для даного віку, єдині та неповторні відносини між дитиною та навколишньою дійсністю, перш за все соціальною. Ці відносити Л. Виготський назвав «соціальною ситуацією розвитку». Соціальна ситуація розвитку є вихідним моментом для всіх динамічних змін, які відбуваються в розвитку упродовж даного періоду. Вона визначає повністю ті форми, той шлях, йдучи по якому, дитина отримує все нові властивості особистості, черпаючи їх із соціальної дійсності, як з основного джерела розвитку, це шлях по якому соціальне стає індивідуальним [2, 258].

Соціально-антропологічний вимір життєдіяльності дитини з точки зору операціональності являє собою процес оволодіння відповідними соціальними ролями, що мають санкціонований характер у суспільстві. У цьому процесі значну роль виконують так звані технології «примірювання» на себе певних ролей, які закріплюються у поведінці дитини на основі принципу наслідування (про що вказували свого часу Г. Тард [11, 165] та Ж. Піаже [9, 187]). Але не менш важливою технологією в сучасному суспільстві є технологія ідентифікації себе з іншими (як у символічному, так і у психологічному плані). Так, згідно З. Фрейду, важливим для формування дитини і, зокрема, соціально-антропологічного виміру її життєдіяльності є цілеспрямований вплив на неї з боку батьків та іншого найближчого оточення (який проявляється у так званому «Едиповому комплексі») [13, 79].

В. Котова наголошує, що виховання та освіта постійно присутні в процесі соціалізації. Але у той же час паралельно з вихованням дитина перебуває під впливом стихійно-спонтанного процесу трансформації індивідуальної свідомості. Тому для дитини величезну роль мають так звані «значущі друзі», тобто ті, хто, на її думку, вражають або несуть в собі найбільш типові характеристики представника тієї спільноти, яку копіює дитина [8, 12].

Досить багато про формування соціально-антропологічного виміру життєдіяльності особис-

тості з точки зору символічної складової її життя знаходимо у С. Гончаренко. У центрі уваги дослідника – структурна організація свідомості. Йдеться про паралельність спонтанного іманентного змісту свідомості та панівного зовнішнього блоку контролю, що репрезентує собою соціальну норму, мораль і не допускає відхилень від їх соціально-антропологічного змісту. Вважаючи основою дій людини не тільки вчинки інших, а й інтерпретацію їхніх намірів (символізація жестів, рухів, зовнішніх атрибутів), С. Гончаренко вбачав саме значущість жесту у житті людських груп [5, 29].

С. Козлова впевнена, що поняття життєдіяльності дитини конкретизується в понятті життєдіяльності особистості, яке абстрагується від біологічного боку життя дитини і охоплює його соціальний та індивідуальний аспекти. Життя створюється самою людиною. І його зміст залежить від її активності, таланту, психічних, розумових, моральних та інших особистісних якостей, особливостей. Але розгортання активності особистості відбувається не поза будь-якими соціальними формами, а тільки через об'єктивно існуючі суспільні відносини. І в цій діяльності як формі життєдіяльності особистості є соціальні межі, що зумовлені рівнем розвитку людської цивілізації, як цілого, місцем особистості у системі суспільних відносин. Поняття життєдіяльності дитини відбиває єдність прояву особистості в різних видах діяльності. Воно відображає життєдіяльність як цілісний феномен, що має свою структуру – ієрархію видів діяльності, різні обсяги видів діяльності, певний характер співвідношення між ними [7, 45].

Проте в деяких філософських концепціях життя людини розглядається не як цілісний феномен, а як механічна сукупність реакцій на повсякденні ситуації, що постійно змінюються. Кожна ситуація потребує рішення, виходу з неї. Тому життя людини – це сукупність переходів із однієї ситуації в іншу, постійний вибір варіантів вчинків. У цих концепціях життя розглядається як випадок або, ще точніше, ланцюг випадків, нанизане на час намисто окремих людських вчинків – таким уявляється індивідуальне життя. Отже, ні про яку справжню єдність, цілісність феномена індивідуального людського життя при такому його тлумаченні говорити не доводиться. На наш погляд, таке розуміння життя не дає можливості зробити досконалу програму дошкільного виховання. Все ж таки, програми повинні орієнтуватися на життя людини, починаючи з дитинства.

Результатом дослідження є розкриття сутності життєдіяльності дитини, її соціально-антропологічний вимір. Життєдіяльність розуміється як цілісний феномен, що включає процес організації життя на основі різних форм і способів

діяльності, комунікації, історичних та соціокультурних чинників. Доведено, що життєдіяльність людини проявляється у цілеспрямованій зміні та претворенні як зовнішнього світу природи та суспільства, так і внутрішнього світу людської сідомості.

Визначено, що розвивальне середовище це процес та результат саморозвитку особистості,

формування її ставлення до базових цінностей, засвоєння соціального досвіду.

Перспективою дослідження вбачаємо дослідження форм і методів організації життєдіяльності дитини у дошкільній освіті визначено подальші розвідки з обґрунтування та практичного впровадження ефективних освітніх моделей.

Список використаних джерел

1. Ахиезер А. С. Философские основы социокультурной теории и методологии [текст] А. С. Ахиезер // Вопросы философии – 2000. – № 9. – С. 29–45.
2. Виготский Л. С. Собрание починений / Л. С. Виготский. Т.4 – М. : педагогика, 1984. – С. 258–259.
3. Газіна І. О. Формування у дошкільників першооснов національної свідомості / І. О. Газіна // Педагогіка – 2005. – 166 с.
4. Галашевська О. У дусі громадянськості / О. Галашевська // Дошкільне виховання. – 2007. – № 8. – 151 с.
5. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Метод. поради молодим науковцям. – К., 1995. – 45 с.
6. Зеньковский В. В. Психология детства [Текст] / В. В. Зеньковский. – М. : Академия, 1996. – 346 с.
7. Козлова С. А. Дошкольная педагогика / С. А. Козлова. – М., Наука 2002. – 154 с.
8. Котова В. Рідне місто знати і любити / В. Котова // Дошкільне виховання. – 2006. – № 1. – 131 с.
9. Пиаже Ж. Моральное суждение у ребенка. [текст] / Ж. Пиаже – М. : Академический проект, 2006. – 480 с.
10. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Краткий психологический словарь / А. В. Петровский. – М., 1985 – 280 с.
11. Тард Г. Законы подражания [текст] / Габриель Тард. – М. : Книга по Требованию, 2012. – 378 с.
12. Философия и педагогика: проблемы взаимосвязи: сб. научн. Трудов. [Текст] – Екатеринбург. : СПУ, 2008. – 111 с.
13. Фрейд З. Психоаналитические этюды [текст] / Составление Д. И. Донского, В. Ф. Круглянского. МН. : ООО «Попурри», 1999. – 608 с.

References

1. Akhiezer A. S. (2000) Philosophical foundations of sociocultural theory and methodologies [in Russian].
2. Vygotskii L. S. (1984) Collection of accomplishments [in Russian].
3. Gazina I.O. (2005) Forming in preschoolers the first principle of national consciousness [in Ukrainian].
4. Galashevskaya O. (2007) In the spirit of citizenship [in Russian].
5. Goncharenko S. U. (1995) Pedagogical research: Method. tips for young scientists [in Ukrainian].
6. Zenkovsky V.V. (1996) Psychology of childhood [in Russian].
7. Kozlova S. A. (2002) Preschool Pedagogy [in Russian].
8. Kotova V. (2006) Native city to know and love [in Ukrainian].
9. Piaget J. (2006) Moral judgment in the child [in Russian].
10. Petrovsky AV, Yaroshevsky M. G. (1985) Brief Psychological Dictionary [in Russian].
11. Tard G. (2012) Laws of imitation [in Russian].
12. Philosophy and Pedagogy (2008) Problems of Interconnection: Sat. scientific Trudov [in Russian].
13. Freud S. (1999) Psychoanalytic sketches [in Russian].

Любовь Тарабасова, Вячеслав Шинкаренко, Ольга Передерий. Социально-антропологические измерения жизнедеятельности ребенка в контексте дошкольного образования

Социально-антропологическое измерение жизнедеятельности человека рассматривается в неразрывном единстве процесса деятельности и жизненных стратегий, что связано с процессом его социализации, формированием соответствующих образов будущего. Деятельность как универсальная характеристика отношения человека к окружающему миру раскрывает сущностные признаки человека как активного существа, направленного на творческую перестройку мира внешнего и самого себя. Деятельность имеет предметно-преобразовательный характер и связана с целологанием, то есть осознанием цели и средств ее достижения. Жизнедеятельность личности определяет процесс организации ее жизни на основе социальной, психологической и биологической активности и охватывает все направления ее изменений, качественное разнообразие этих изменений. Личность человека формируется и развивается в результате воздействия различных факторов, объективных и субъективных, природных и общественных. Ребенок выступает как субъект формирования собственной личности, то есть становление себя, как социального существа в результате взаимовлияния окружающей среды и системы воспитания. В среде ребенок социализируется. С одной стороны индивид усваивает социальный опыт, ценности, нормы, установки, свойственные социуму, обществу и социальным группам к которым он принадлежит, а с другой – активно входит в систему социальных связей, благодаря которым и приобретает социальный опыт.

Ключевые слова: социализация, социальная ситуация развития, социальная среда, социально-антропологическое измерение, жизнедеятельность.

Liubov Tarabasova, Viacheslav Shynkarenko, Olha Perederii. Socio-anthropological dimensions of the child's life in the context of pre-school education

The social-anthropological dimension of human life is considered in the inseparable unity of the process of activity and life strategies, which is associated with the process of its socialization, the formation of appropriate images of the future.

Activity as a universal characterization of a person's relation to the surrounding world reveals the essential features of a person as an active being aimed at the creative transformation of the external world and of himself. The activity has a subject-transformational character and is connected with the whole assignment, that is, the realization of the purpose and means of its achievement. The life activity of a person determines the process of organizing its life on the basis of social, psychological and biological activity and covers all the directions of its changes, the qualitative variety of these changes. The personality of a person is formed and developed as a result of the influence of various factors, objective and subjective, natural and social. The child acts as the subject of the formation of his own personality, that is, the formation of himself as a social being as a result of the influence of the environment on it and the system of upbringing. In the environment, the child is socialized. On the one hand, the individual assimilates social experience, values, norms, settings, peculiar to society, society and social groups to which he belongs, and on the other hand, he is actively involved in the system of social connections, whose enthusiasm acquires social experience.

The article examines the problem of social and anthropological measurement of the child's life in the context of pre-school education. On the basis of philosophical and scientific-pedagogical literature, the concept of «socialization», «activity» is highlighted. The hypothesis concerning the decisive role of social interaction in the development of thinking is considered. It is determined that from the early age children form ideas about such concepts as «friendship», «justice», «individuality», «authority». The age-old peculiarities of the children of the senior preschool age are substantiated, and it is proved that the most important need of the child is the desire to live with the people who surround it, the common life, to enter into direct contact with them, to constantly intersect with the adult world.

Keywords: socialization, social situation of development, social environment, social-anthropological dimension, life activity.